

Koszówki (Lepidoptera: Psychidae) południowo-wschodniej Polski

KAMIL MAZUR

ul. Dominikańska 8/28, 35-041 Rzeszów, e-mail: kamilmaz@o2.pl

ABSTRACT. Bagworm moths (Lepidoptera: Psychidae) of the south-eastern part of Poland.

Based on author's inventory carried out in 1996-2009, in the south-eastern part of Poland 19 Psychidae-species were found, what makes about 49% of all species ever recorded in Poland. The list of species is given, as well as short description of biology and habitat preferences.

KEY WORDS: Lepidoptera, Psychidae, SE Poland, checklist.

Koszówki (Psychidae) są rodziną słabo poznaną w naszym kraju i rzadko kolekcjonowaną. Również opracowania dotyczące ich występowania są fragmentaryczne i zawarte najczęściej w pracach przekrojowych dotyczących lepidopterofauny całego kraju (ROMANISZYN, SCHILLE 1929) lub pewnych obszarów Polski, jak np. Puszczy Białowieskiej (BUSZKO et al. 1996), okolic Krakowa (RAZOWSKI & PALIK 1969) czy Bieszczadów i Pogórza Przemyskiego (BIELEWICZ 1973), Wyżyny Łódzkiej (ŚLIWIŃSKI 1995). Niedawno podjęto próbę zbiorczego przedstawienia rozmieszczenia Psychidae na obszarze Polski (MARCINIAK 2000a) bazując na dostępnej literaturze z XIX i XX wieku, zbiorach muzealnych i dostępnych kolekcjach prywatnych stwierdzając występowanie 37 gatunków na obszarze Polski. Z kolei w wykazie rozmieszczeniowym (MARCINIAK 2000b) autorka wykazuje 38 gatunków, dodając gatunek *Rebelia bavarica* WERHLI nie wykazany we wcześniej wspomnianej pracy. Jakkolwiek w ostatnich latach okazało się, że należy dodać jeszcze jeden nowy dla fauny Polski – *Reisseronia gertrudae* SIEDER znaleziony na Śląsku (LARYSZ 2007), zatem w obecnym stanie poznania rozmieszczenia Psychidae w Polsce należy przyjąć występowanie 39 gatunków.

Nie bez znaczenia jest fakt opracowania w drugiej połowie XX wieku (SAUTER 1956, HÄTTENSCHWILER 1977, 1997; SAUTER, HÄTTENSCHWILER 1999) nowych cech rodzajowych i gatunkowych przydatnych przy oznaczaniu motyli tej rodziny, co pozwoliło później na wyodrębnienie szeregu nowych gatunków szczególnie wśród plemienia *Dahlicinii* END. Wywiera to istotny wpływ na opublikowane dotąd dane, tym bardziej gdy brak okazów dowodowych i stawia pod znakiem zapytania stare oznaczenia zbiorów muzealnych, które mogą wymagać ponownej weryfikacji.

Wszystko to sprawia, że istnieje uzasadniona potrzeba prowadzenia celowych badań nad występowaniem Psychidae w naszym kraju, co umożliwiłoby poznanie obecnego rozmieszczenia poszczególnych gatunków, weryfikację istniejących wykazów, a także, co jest wielce prawdopodobne, wykazanie nowych gatunków dla fauny Polski.

OBSZAR I OKRES BADAŃ

Terenem badań autora nad występowaniem Psychidae jest obszar Polski południowo-wschodniej umownie ograniczonej granicami administracyjnymi województwa podkarpackiego. Obserwacje prowadzone są w sposób ciągły w dwóch zasadniczych

miejscach terenu: okolicach Rzeszowa - Tajęcina [EA75], Bratkowice [EA65], Kielanówka [EA64] i in., oraz w Solinie [FV07] i okolicach (Łobozew, Bóbrka, Uherce Mineralne). Dane z innych miejscowości są zbierane przy okazji pobytu i będąc z pewnością niepełnymi uzupełniają obraz terenu badań jako całość.

W lasach okolic Rzeszowa dominuje przede wszystkim sosna (miejscami są to jednolite drzewostany sosnowe) oraz buk i brzoza. W poszyciu dominuje jeżyna i borówka, a miejscami gęste zbiorowiska trawiaste (szczególnie okolice Bratkowic). Niewiele jest wrzosowisk. W rezerwacie Zabłocie [EA65] znajdują się rozległe stawy otoczone podmokłymi terenami. Solina i jej okolice w Bieszczadach to przede wszystkim rozległe lasy bukowe lub bukowo-jodłowe wzdłuż brzegów jeziora Solińskiego i nasłonecznione zbocza porośnięte różną roślinnością zielną. W Bóbrce [FV07] znajduje się nieczynny, zarastający kamieniołom o wystawie południowo-wschodniej porośnięty roślinnością ciepłolubną.

Badania są prowadzone nieprzerwanie choć z różną intensywnością od 1996 roku (okolice Rzeszowa). Od roku 2005 ciągłe obserwacje są prowadzone również w Solinie i okolicach.

METODY BADAŃ

Najczęściej stosowaną metodą stwierdzenia Psychidae jest wyszukiwanie koszyczków gąsienic, które może być prowadzone od wczesnej wiosny do jesieni oraz równoczesna hodowla gąsienic dostarczająca często istotnych danych wykorzystywanych przy identyfikacji gatunków. Koszyczki można znaleźć również w zimie, gdyż nawet opuszczone przez motyle, pozostają w tym samym miejscu przez długi czas, umożliwiając w kilku przypadkach identyfikację gatunku, a tym samym stanowią wystarczający dowód obecności gatunku na danym stanowisku. Jednakże wszystkie krajowe gatunki zimują w stadium gąsienicy, a wiele z nich spędza zimę w młodych stadiach larwalnych prowadząc wówczas na ogół ukryty tryb życia. Dlatego najlepiej jest ich szukać wiosną lub wczesnym latem.

W przypadku wszystkich wykazanych tutaj gatunków prowadzone były hodowle. Jedynym wyjątkiem jest *Apterona helicoidella* (VALLOT), który został wykazany z jednego tylko stanowiska na podstawie kilku pustych, choć charakterystycznych koszyczków przyklejonych do ogrodzenia.

Część gatunków znaleziono, oprócz w stadium larwalnym, także w stadium imago: dwa przy świetle lamp - *Bijugis bombycella* (DEN. & SCHIFF.) i *Megalophanes viciella* (DEN. & SCHIFF.), a kolejne cztery podczas aktywności dziennej - *Narycia duplicella* (GOEZE), *Dahlica lichenella* (L.), *Epichnopteryx plumella* (DEN. & SCHIFF.) i *Canephora unicolor* (HUFN.).

WYNIKI

Na terenie Polski południowo-wschodniej objętej obszarem badań, autor stwierdził występowanie 19 gatunków Psychidae co stanowi około 49% dotąd wykazanych z całego kraju (dwa bliżej nieoznaczone gatunki - po jednym z rodzaju *Dahlica* i *Rebelia* - jakkolwiek wliczone tutaj do wykazu, wymagają dokładniejszego oznaczenia

gatunkowego i należy się spodziewać, że będą przedmiotem kolejnych publikacji). Jak dotąd z obszaru z Polski południowo-wschodniej (w granicach odpowiadających terenowi badań autora niniejszej pracy) wykazano 14 gat. (MARCINIAK 2000), dla porównania w Puszczy Białowieskiej stwierdzono 12 gat. (BUSZKO et al. 1996), w okolicach Krakowa – 8 gat. (RAZOWSKI, PALIK 1969), w Bieszczadach i na Pogórzu Przemyskim – 7 gat. (BIELEWICZ 1973), na Wyżynie Łódzkiej – 13 gat. (ŚLIWIŃSKI 1995).

Materiał dowodowy wszystkich wymienionych niżej gatunków znajduje się w zbiorze autora.

PRZEGLĄD GATUNKÓW

Diplodoma laichartingella (GOEZE, 1783)

Tajęcina [EA75], Wysoka Głogowska [EA75], Bystre [EV96].

Koszyczki przeważnie pojedynczo leżące na ziemi przy pniach drzew pomiędzy rozkładającymi się liśćmi, niekiedy także przyczępione na wysokości do około 1,5m nad ziemią na pniach drzew, czy pniakach.

Narycia duplicella (GOEZE, 1783)

Tajęcina [EA75].

Koszyczki znajdowane na pniach drzew porośniętych zielonymi glonami, głównie liściastych oraz betonowych słupach porośniętych porostami, niejednokrotnie po kilka obok siebie. Znaczna część gąsienic corocznie bywa zaatakowana przez pasożytnicze błonkówki.

Dahlia sp.

Tajęcina [EA75].

Gatunek biseksualny, wymagający dokładniejszego oznaczenia. Koszyczki obu płci liczne na betonowych słupach w drzewostanie sosnowym, znajdowane już od pierwszych dni wiosennych pomimo leżącego wokół śniegu. Gąsienice, na ogół corocznie i dość licznie, bywają opadnięte przez pasożytnicze błonkówki.

Dahlia triquetrella (HÜBNER, 1813)

Rez. Prządki [EA61], Kielanówka [EA64], Tajęcina [EA75], Przełęcz nad Roztokami (801m) [EV94], Kramarzędka [FA02], Bóbrka [FV07], Uherce Mineralne [FV07].

Koszyczki znajdowane w wielu miejscach, na pniach drzew, słupach betonowych, ścianach domów, ogrodzeniach. U nas występuje tetraploidalna forma partenogenetyczna.

Dahlia lichenella (LINNAEUS, 1761) f. parth.

Tajęcina (EA75), Solina (FV07).

Koszyczki znajdowane na pozostałościach kamiennych fundamentów mostów, czy betonowych słupach. Na badanym terenie występuje tylko forma partenogenetyczna.

Siederia pineti (ZELLER, 1852)

Tajęcina (EA75).

Koszyczki znajdowane w drzewostanie sosnowym.

Taleporia tubulosa (RETZIUS, 1783)

Kamionka [EA45], Dąbry [EA55], rez. Prządki [EA61], Bratkowice [EA65], Tajęcina [EA75], Wisłoczek [EV68], Cisna [EV95], Bystre [EV96], Kramarzędka [FA02], Banachy ad Biłgoraj [FA19], Łobozew [FV07], Solina [FV07], Kalwaria Pałacowska [FV29].

Gatunek pospolicie i liczny w stadium gąsienicy; koszyczki znajdowane na pniach i gałęziach

drzew, murach, ogrodzeniach, słupach itd. W niektóre lata większość gąsienic bywa zaatakowana przez pasożytnicze błonkówki.

Bacotia claustralla (BRUAND, 1845)

Ostrowy Tuszowskie ad Mielec [EA47], Świerczów ad Mielec [EA56], Bratkowice [EA65], Tajęcina [EA75], Kramarzędwka [FA02], Solina [FV07].

Koszyczki najczęściej na pniach i gałęziach drzew porośniętych zielonymi glonami i porostami. Niekiedy na kamieniach i betonowych słupach, jednak zawsze w środowiskach leśnych.

Proutia betulina (ZELLER, 1839)

Dąbry [EA55], rez. Zabłocie [EA55], Rzeszów [EA74], Tajęcina [EA75], Wysoka Głogowska

[EA75], Bóbrka [FV07], Łobozew [FV07], Solina [FV07].

Koszyczki na pniach drzew, ogrodzeniach, betonowych słupach.

Psyche casta (PALLAS, 1767)

Dąbry [EA55], rez. Zabłocie [EA55], rez. Przędki [EA61], Tajęcina [EA75], Wisłoczek [EV68].

Przełęcz nad Roztokami (801m) [EV94], Cisna [EV95], Bystre [EV96], Kramarzędwka [FA02], Bóbrka [FV07], Łobozew [FV07], Solina [FV07], Kalwaria Paclawska [FV29].

Gatunek pospolity, miejscami bardzo liczny w stadium gąsienicy; koszyczki znajdowane w podobnych miejscach jak *Taleporia tubulosa*.

Psyche crassiorella (BRUAND, 1851)

Kamionka [EA45], Tajęcina [EA75].

Koszyczki licznie znajdowane na ogrodzeniach i betonowych słupach.

Bijugis bombycella (DENIS & SCHIFFERMÜLLER, 1775)

Bratkowice [EA65], Tajęcina [EA75], Solina [FV07].

Gąsienice przeważnie schowane w trawach, przebywają na ziemi pomiędzy gnijącymi roślinami. Niekiedy koszyczki przyczepiane są na pniach drzew jednak zawsze nisko nad ziemią. Samce przylatują do światła lamp.

***Rebelia* sp.**

Kramarzędwka [FA02].

Koszyczki w miejscu występowania są liczne, znajdowane wśród traw szczególnie w miejscach odsloniętych, w których słońce dochodzi do samej ziemi (np. kopce kretów). Gatunek wymaga dalszych badań w celu identyfikacji.

Epichnopterix plumella (DENIS & SCHIFFERMÜLLER, 1775)

Rez. Zabłocie [EA55], Kielanówka [EA64], Bystre [EV96], Kramarzędwka [FA02], Bóbrka [FV07], Solina [FV07].

Gatunek spotykany w terenach otwartych; koszyczki przyczepiane są do traw czy kamieni, a także niewysoko nad powierzchnią ziemi do pni drzew.

Acanthopsyche atra (LINNAEUS, 1767)

Przełęcz nad Roztokami (801m) [EV94], rez. Wołosate [FV23].

Koszyczki znalezione w dwóch typach środowisk – na torfowisku przyczepione do otaczającego je ogrodzenia oraz nasłonecznionej przełęczy górskiej porośniętej trawami i borówkami, przyczepiane do traw, pniaków czy suchych gałęzi leżących na ziemi. Koszyczki samicy wyżej, często w miejscach widocznych jak słupy, tablice informacyjne itp.

Canephora unicolor (HUFNAGEL, 1766)

Rez. Zabłocie [EA55], Bratkowice [EA65], Tajęcina [EA75], Wysoka Głogowska [EA75], Kramarzówka [FA02].

Koszyczki samicy znajdowane pojedynczo, najczęściej na pniach i gałęziach drzew zaś koszyczki samców przyczepiane do traw lub niewysoko nad ziemią na ogrodzeniach.

Megalophanes viciella (DENIS & SCHIFFERMÜLLER, 1775)

Rez. Zabłocie [EA55], Kalwaria Pałacowska [FV29].

Gatunek spotykany w terenach otwartych, w stadium gąsienicy w miejscu występowania liczny; koszyczki przyczepiane wyłącznie na różnych niskich roślinach jak pokrzywy, sit, jeżyny, trawy. Nigdy nie znalezione na pniach drzew. Samce przylatują do światła lamp.

Sterrhopterix fusca (HAWORTH, 1809)

Dąbry [EA55], rez. Zabłocie [EA55], Bratkowice [EA65], Tajęcina [EA75], Bóbrka [FV07], Łobozew [FV07].

Koszyczki pospolite w lasach, przyczepiane w widocznych miejscach na pniach drzew, ogrodzeniach, słupach.

Apterona helicoidella (VALLOT, 1827)

Tajęcina ad Rzeszów (EA75)

Koszyczki przyczepione do siatki ogrodzeniowej, na wysokości do około 1m nad ziemią. Ze względu na to, że wykazanie tego gatunku oparte jest na jednorazowym znalezieniu kilku pustych koszyczków nie można z całą pewnością stwierdzić czy była to forma partenogenetyczna czy biseksualna, jednak wg MARCINIAK 2000, w Polsce występuje wyłącznie forma partenogenetyczna.

PIŚMIENNICTWO

- BIELEWICZ M. 1973: Motyle Bieszczadów Zachodnich i Pogórza Przemyskiego, Cz. I tzw. Macrolepidoptera. *Roczn. Muz. górnośl.* (Przyr.) 7: 1-170.
- BUSZKO J., KOKOT A., PALIK E., ŚLIWIŃSKI Z. 1996: Motyle większe (Macrolepidoptera) Puszczy Białowieskiej. *Parki narod. Rez. Przyr.* 15(4): 3-46.
- HÄTTENSCHWILER P. 1977: Neue Merkmale als Bestimmungshilfe bei Psychiden und Beschreibung von drei neuen *Solenobia* Dup.-Arten. *Mitt. ent. Ges. Basel* 27(2): 33-60.
- HÄTTENSCHWILER P.: 1997 Psychidae-Sackträger. [In:] Schmetterlinge und ihre Lebensräume Arten-Gefährdung-Schutz. Pro Natura, Basel. Bd. 2: 165-308.
- LARYSZ A. 2007: *Reisseronia gertrudae* SIEDER, 1962 - nowy dla fauny Polski gatunek koszówki (Lepidoptera: Psychidae). *Acta ent. siles.* 14-15: 37-38.
- MARCINIAK B. 2000a: Studia nad bionomią, fenologią i rozmieszczeniem geograficznym koszówek (Lepidoptera, Psychidae) na obszarze Polski. *Acta Univ. lodz.* (Folia zool.) 5: 1-118.
- MARCINIAK B. 2000b: Psychidae. [In:] The Lepidoptera of Poland. A distributional checklist. BUSZKO J., NOWACKI J. (Eds). *Polish ent. Monogr.* 1: 19-21.
- RAZOWSKI J., PALIK E. 1969: Fauna motyli okolic Krakowa. *Acta zool. cracov.* 14: 217-310.
- ROMANISZYN J., SCHILLE F. 1929: Fauna motyli Polski. I. *Pr. monogr. Kom. fizjogr.* 6: 1-552.
- SAUTER W. 1956: Morphologie und Systematik der schweizerischen *Solenobia*-Arten (Lep. Psychidae). *Revue suisse Zool.* 63: 451-550.
- SAUTER W., HÄTTENSCHWILER P. 1999: Zum System der palaearktischen Psychiden (Lepidoptera, Psychidae). 2. Teil Bestimmungsschlüssel für die Gattungen. *Nota lepid.* 22(4): 262-295.
- ŚLIWIŃSKI Z. 1995: Wykaz motyli Wyzyny Łódzkiej. *Biul. ent., Łódź* 12(8): 2-6.